

županiji je popisano 186 708 “de facto” stanovnika što znači 40 992 osobe ili 18,0% manje od očekivanog (procijenjenog) broja stanovnika županije. Dodamo li iskazanom demografskom “manjku” ostvareni službeni ali necjelovit prirodni prirast (1 532 osobe) u županiji između 1991. i 2001. godine⁴⁰ (u što nije uključen ratni mortalitet), dobivamo procijenjeni broj iseljenih iz *Vukovarsko-srijemske županije* od 42 524 osobe. Drugim riječima, *u posljednjem je međupopisnom razdoblju iz ove županije iselio ne samo cijeli prirodni prirast (višak živorođenih nad umrlima) nego i značajan dio demografske osnovice*. Demografski gubitak u županiji bi bio još veći da nije bilo useljeničkih struja, napose izbjeglica i useljenika iz Bosne i Hercegovine.

Valja ipak apostrofirati činjenicu da podatci o prirodnom kretanju za analizirano razdoblje nisu cjeloviti; oni su umanjeni za nepoznati broj živorođenih i umrlih u bivšim okupiranim naseljima županije (izuzev vitalne statistike prognanog stanovništva), kao i za nepoznati ratni mortalitet srpskog stanovništva. Međutim, s obzirom na dominantno značenje prostornog kretanja stanovništva u odnosu na prirodnu dinamiku tijekom posljednjeg međupopisnog razdoblja, možemo pretpostaviti da se ocjena o tipu općeg kretanja stanovništva Vukovarsko-srijemske županije u svojoj biti ne bi mijenjala niti kada bi raspolagali s cjelovitim podacima o prirodnom prirastu. Drugim riječima, utemeljena je tvrdnja prema kojoj je *Vukovarsko-srijemska županija izrazito emigracijsko područje vrlo visokog stupnja prostorne egzodusne homogenosti*.

PROSTORNA POKRETLJIVOST STANOVNIŠTVA (MIGRACIJE)

Istaknuli smo već da kretanje stanovništva na nekom prostoru ne ovisi samo o njegovom prirodnom kretanju (prirodnom prirastu) nego i o njegovoj prostornoj pokretljivosti, odnosno migracijama (selidbama). Kao i sve druge odrednice kretanja stanovništva i migracije su odraz vremena i prostora u kojemu se odvijaju. One u punom smislu te riječi predstavljaju povijesnu kategoriju. Smjer i snaga prostornog (migracijskog) kretanja stanovništva ovisе o nizu prirodnih i društvenih činitelja, ali i o društvenoj i gospodarskoj razvijenosti prostora i odgovarajućim prostornim napetostima. Pokretljivost stanovništva posljedica je značajnih razlika u demografskoj i socioekonomskoj strukturi između područja podrijetla i područja odredišta selidbenih tokova. Važnost proučavanja migracijskih gibanja u demografskim istraživanjima proizlazi iz njezina nemalog utjecaja na kretanje broja stanovnika, na gustoću naseljenosti te na prirodnu dinamiku i strukture stanovništva (Friganović, 1987.).

Tijekom proteklih stoljeća područje današnje *Vukovarsko-srijemske županije* su zahvaćale česte i burne promjene u društveno-gospodarskom razvoju i teritorijalnoj pripadnosti. One su nerijetko bile osnovama brojnih, složenih i jakih migracijskih tokova stanovništva; pri čemu treba naglasiti da su u pojedinim povijesnim razdobljima prevladavala useljavanja, a u pojedinim razdobljima iseljeničke struje.

Unutarnje i vanjske migracije

Sastavnice	Godine popisa	Pokazatelj	Domородно stanovništvo
Vinkovački kraj	1971.	Broj	42267
		% u uk. stan.	46,1
	1981.	Broj	47494
		% u uk. stan.	49,9
Vukovarski kraj	1971.	Broj	33924
		% u uk. stan.	44,5
	1981.	Broj	39350
		% u uk. stan.	48,7
Županjski kraj	1971.	Broj	26947
		% u uk. stan.	54,9
	1981.	Broj	27467
		% u uk. stan.	57,2
Vukovarsko-srijemska županija	1971.	Broj	103138
		% u uk. stan.	47,5
	1981.	Broj	114311
		% u uk. stan.	51,0

Tablica 17.

Domородно stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije prema popisu 1971. i 1981. godine

Izvor: Popis stanovništva 1971., Stanovništvo, Migraciona obeležja, Rezultati po naseljima i opštinama, SZS, Beograd, 1973.; Popis stanovništva 1981., Doseљeno stanovništvo po zajednicama općina i općinama, Dokumentacija 508, RZSSRH, Zagreb, 1987.

Valja upozoriti na nekoliko metodoloških problema vezanih uz definiranje odgovarajućeg tipa migracije u *Vukovarsko-srijemskoj županiji*, napose kada su u pitanju niže razine analize od državne. Naime, unutarnje i vanjske migracije ove županije možemo promatrati i u “širem” i u “užem” smislu. U “širem” smislu, unutarnje migracije obuhvaćaju one kontingente stanovništva koji su u županiju doselili iz drugih hrvatskih krajeva ili su iz županije odselili u druga hrvatska područja. Taj tip migracija terminološki možemo definirati i kao među-županijske migracije. U “užem” smislu, unutarnje migracije stanovništva obuhvaćaju unutar-županijska preseljavanja, tj. migracije selo – grad. Vanjske migracije u “širem smislu” podrazumijevaju iseljeničko-useljeničke tokove stanovništva županije čije se ishodište ili odredište nalazi izvan hrvatskih državnih granica, dok vanjske migracije u “užem” smislu podrazumijevaju doseljavanje u županiju ili iseljavanje iz nje, bez obzira na kriterij držav-

nih granica. Njih terminološki možemo preciznije definirati kao među-županijske migracije. Drugim riječima, vanjske migracije u “užem” smislu obuhvaćaju i sve one koji su u županiju doselili iz drugih hrvatskih područja ili su iz nje iselili u druge županije u Hrvatskoj.

Hrvatska je na određeni način imala relativno “povoljne” društveno-gospodarske uvjete za izraženu prostornu pokretljivost stanovništva. Visoka agrarna gustoća naseljenosti, višak poljoprivrednog stanovništva, politička zbivanja i promjene tijekom i nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata te srbijanske oružane agresije 1990-ih godina bili su važnim poticajnim čimbenicima mehaničkoga kretanja stanovništva u Hrvatskoj, i to kako unutarnjih tako i vanjskih migracija.

Promatrajući ukupno kretanje stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* već je u prethodnim poglavljima istaknuta velika važnost prostorne pokretljivosti stanovništva, kako migracija unutar samoga kraja (preseljavanja iz seoskih u gradska i prigradska naselja) tako i vanjskih migracija (doseljavanja u županiju i iseljavanja iz nje bez obzira na kriterij državnih granica). Bitna specifičnost suvremenih migracija u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* su ratom uzrokovane prisilne migracije stanovništva koje su započele sredinom 1991. godine i s postupnim slabljenjem traju do danas. One su bile posljedica agresije na Hrvatsku, višegodišnje okupacije dvije trećine naselja u županiji te procesa mirne reintegracije bivših okupiranih područja hrvatskoga Podunavlja u hrvatski politički i teritorijalni sustav. Prisilne su migracije rezultirale značajnim pa i radikalnim promjenama u demografskoj slici *Vukovarsko-srijemske županije*. O veličini i strukturi tih migracijskih kontingenata više će riječi biti u poglavlju o demografskim posljedicama Domovinskog rata.

Tablica 18.
 Domородno i doseljeno stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije prema rezultatima popisa 2001. godine

Kontingenti stanovništva	Broj stanovnika	% u uk. stanovništvu
Ukupan broj stanovnika*	204768	100
Od rođenja stanuje u istom naselju	111067	54,2
Doseljeno iz drugog naselja istog grada/općine	4081	2,0
Doseljeno iz drugog grada/općine iste županije	27989	13,7
Doseljeno iz druge županije	21211	10,4
Doseljeno iz Bosne i Hercegovine	32423	15,8
Doseljeno iz Makedonije	273	0,1
Doseljeno iz Slovenije	264	0,1
Doseljeno iz Srbije i Crne Gore	5796	2,8
Doseljeno iz drugih zemalja	491	0,2
Nepoznato	594	0,3

* Razlika do ukupnoga broja stanovnika odnosi se na nepoznato preseljenje.

Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Za ocjenu intenziteta i smjera suvremenih migracija stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* od osobite su važnosti komparativna analiza kretanja domorodnog stanovništva (stanovništva koje stalno živi u mjestu rođenja) te analiza kretanja doseljenog stanovništva prema vremenu doseljenja i području iz kojeg se to stanovništvo doselilo. Statističku osnovu ove raščlambe čine do sada obrađeni i publicirani rezultati popisa stanovništva 2001. godine.

Prema analiziranim rezultatima razvidno je da je *Vukovarsko-srijemska županija* prostor s relativno visokim udjelom doseljenog stanovništva, no s jasno izraženom diferencijacijom na nižim razinama promatranja, tj. na razini *gradova* i *općina*, odnosno naselja. Od rođenja u istom naselju živi 54,2% stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* što znači da je 45,8% stanovništva županije doseljeničkog podrijetla. Međutim, izdvojimo li iz kontingenta "ukupno doseljenih" one osobe koje su migrirale unutar županije⁴¹ (doseljeni iz drugog naselja istog *grada/općine* te doseljeni iz drugog *grada/općine* iste županije), a njih je 2001. godine bilo 32 070, dobivamo podatak o 60 458, uvjetno rečeno, pravih doseljenika na prostor *Vukovarsko-srijemske županije* koji čine 29,5% ukupnog stanovništva županije prema popisu 2001. godine. Drugim riječima, gotovo svaki treći stanovnik *Vukovarsko-srijemske županije* nije rođen na području županije nego je u nju doseljen iz inozemstva ili drugih područja Hrvatske.

Razlike koje postoje u odnosu domorodnog i doseljenog stanovništva unutar *Vukovarsko-srijemske županije* odraz su, ponajviše, razlika u dosegnutom stupnju društveno-gospodarskog razvoja. Smatra se da je udjel doseljenog stanovništva veći u društveno razvijenijim sredinama i vice versa (Nejašmić, 1992.). S jedne se strane nalazi županjski kraj, koji, očito, nije bio tako snažno zahvaćen useljavanjima pa je zadržao razmjerno visok udjel domorodnog stanovništva⁴², dok se s druge strane nalaze vinkovački i vukovarski kraj u kojima je snažnije useljavanje tijekom proteklih desetljeća uvjetovalo nešto manji udjel domorodnog stanovništva.⁴³

Relativno visok udjel doseljenog stanovništva izravna je posljedica intenzivne imigracije u *Vukovarsko-srijemsku županiju* do sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Starija su naseljavanja u ishodišnom smislu bila uglavnom vezana uz pasivne, zaostale i prenaseljene predjele Hrvatske, a novija uz preseljavanja iz susjedne Bosne i Hercegovine (više) i Srbije (manje). Relativno manji udjel domorodnog stanovništva imaju oni *gradovi* i one *općine* u kojima je industrijalizacija potaknula snažnije useljeničke struje radne snage. S obzirom na navedeno posebno se ističu *gradovi*: Vin-

kovci, Vukovar i Županja te *općine*: Borovo, Gunja i Negoslavci.⁴⁴

S obzirom na područje iz kojega se doselilo u *Vukovarsko-srijemsku županiju* prevladava stanovništvo doseljeno iz Bosne i Hercegovine. Od ukupno 204 768 stanovnika županije, 32 423 osobe ili 15,8% su se u županiju doselile iz Bosne i Hercegovine. Izdvojimo li iz ukupnog broja doseljenih (93 107) unutar-županijska preseljavanja (radi se o 32 070 osoba ili 34,2% svih doseljenika), onda doseljenici iz Bosne i Hercegovine čine čak 53,0% “vanjske” imigracije⁴⁵ na području *Vukovarsko-srijemske županije*. Iza bosansko-hercegovačkih useljenika slijede doseljenici iz drugih hrvatskih županija (35,1% “vanjske” imigracije, odnosno, 22,8% svih doseljenika) te imigranti iz Srbije i Crne Gore (9,6% “vanjskih” imigranata, odnosno, 6,2% ukupnoga broja doseljenih).

Tablica 19.
 Udio domorodnog stanovništva* u ukupnom stanovništvu gradova i općina Vukovarsko-srijemske županije prema rezultatima popisa 2001. godine

<i>Grad/općina</i>	% domorodnog u ukupnom stan.	<i>Grad/općina</i>	% domorodnog u ukupnom stan.
Ilok	63,0	Negoslavci	49,7
Vinkovci	47,0	Nijemci	65,7
Vukovar	50,4	Nuštar	54,7
Županja	50,1	Otok	61,5
Andrijaševci	58,0	Privlaka	54,9
Babina Greda	69,7	Stari Jankovci	51,6
Bogdanovci	57,0	Stari Mikanovci	52,6
Borovo	45,6	Tompojevci	59,2
Bošnjaci	64,5	Tordinci	71,2
Cerna	58,2	Tovarnik	59,3
Drenovci	56,4	Trpinja	55,1
Gradište	65,1	Vodinci	58,2
Gunja	49,8	Vrbanja	56,9
Ivankovo	57,1	Ukupno županija	54,2
Jarmina	60,1		
Lovas	61,9		
Markušica	50,6		

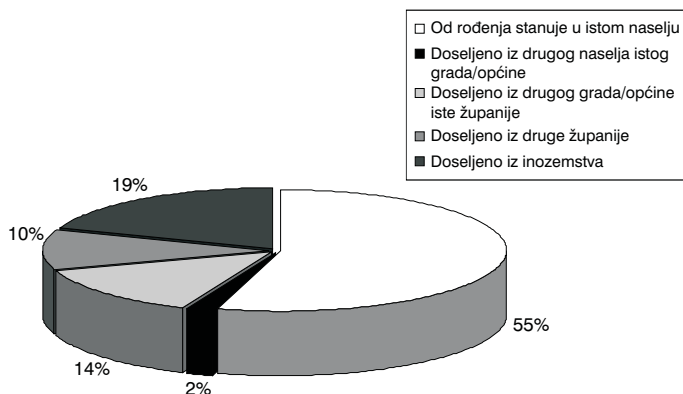
* Odnosi se na stanovništvo koje od rođenja stanuje u istom naselju.

Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Procesi deagrarijacije i deruralizacije uvjetovali su snažna unutar-županijska preseljavanja što je za posljedicu, između ostalog, imalo prostorni preraspodjeljavanje stanovništva. Od ukupnoga broja doseljenika, prema popisu iz 2001. godine, 4 081 osoba ili 4,4%, predstavljaju unutar-gradske ili unutar-općinske migrante, a čak 27 989 osoba ili 30,1% unutar-županijske migrante. Drugim riječima, unutar-žu-

panijska preseljavanja činila su čak 34,5% ukupnog migracijskog kontingenta *Vukovarsko-srijemske županije*. Dakako, pri ocjeni migracijskih kretanja treba voditi računa i o srbijanskoj oružanoj agresiji koja je upravo u domeni migracija ostavila značajne i duboke tragove u ovoj istočno-hrvatskoj županiji.

Dražen Živić
Stanovništvo Vukovarsko-srijemske županije

Graf 6.

Struktura domorodnog i doseljenog stanovništva Vukovarsko-srijemske županije 2001. godine

Tablica 20.

Unutarnje migracije* i doseljeno stanovništvo iz inozemstva u gradove i općine Vukovarsko-srijemske županije prema rezultatima popisa 2001. godine

<i>Grad/općina</i>	Doseljeno iz drugog naselja istog grada/općine	Doseljeno iz drugog grada/općine iste županije	Doseljeno iz druge županije	Doseljeno iz Bosne i Hercegovine	Doseljeno iz Srbije i Crne Gore	Doseljeno iz drugih zemalja
Ilok	346	369	625	854	799	44
Vinkovci	714	8987	4410	3879	754	204
Vukovar	93	4443	5285	3546	1993	206
Županja	230	2326	1056	4044	134	68
Andrijaševci	290	743	475	243	15	12
Babina Greda	-	137	305	799	20	20
Bogdanovci	11	356	145	346	123	9
Borovo	-	864	659	1142	225	15
Bošnjaci	-	272	108	1188	23	23
Cerna	63	735	465	748	37	21
Drenovci	208	438	457	1878	114	62
Gradište	-	313	201	609	30	13
Gunja	-	344	168	1862	89	44
Ivankovo	203	905	864	1619	49	35
Jarmina	-	468	369	163	33	12
Lovas	21	214	215	93	49	7
Markušica	103	347	496	338	216	6
Negoslavci	-	247	61	393	28	4
Nijemci	322	483	480	618	113	25
Nuštar	196	992	551	658	185	52
Otok	229	551	433	1622	62	26
Privlaka	-	380	280	976	18	11

<i>Grad/općina</i>	Doseljeno iz drugog naselja istog grada/općine	Doseljeno iz drugog grada/općine iste županije	Doseljeno iz druge županije	Doseljeno iz Bosne i Hercegovine	Doseljeno iz Srbije i Crne Gore	Doseljeno iz drugih zemalja
Stari Jankovci	215	623	558	981	109	12
Stari Mikanovci	131	264	688	455	12	16
Tompojevci	71	242	262	108	115	11
Tordinci	90	199	215	112	26	3
Tovarnik	69	377	275	462	140	12
Trpinja	320	763	626	962	195	25
Vodinci	-	271	211	371	11	6
Vrbanja	156	336	268	1354	79	24
Ukupno	4081	27989	21211	32423	5796	1028

* Misli se na migracije unutar *Vukovarsko-srijemske županije*, tj. na doseljene iz drugog naselja istog grada/općine te na doseljene iz druge općine ili grada Vukovarsko-srijemske županije.

Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Promotrimo li, s obzirom na vrijeme doseljenja, tri osnovna kontingenta doseljenih u *Vukovarsko-srijemsku županiju* (doseljeni iz drugih hrvatskih županija, doseljeni iz Bosne i Hercegovine i doseljeni iz Srbije i Crne Gore), zapažamo dominaciju razdoblja između 1946. i 1970. godine. To je razdoblje najsnažnije imigracije u županiju. Agrarno-kolonizacijske migracijske struje iz vremena poslijeratne agrarne reforme (1945.–1948.) bile su nastavljene brojnom imigracijom radne snage privučene ubrzanom industrijalizacijom kraja pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća. U navedenom je razdoblju (1946.–1970) doselilo 48,1% svih doseljenih iz drugih hrvatskih županija, 46,3% svih doseljenih iz Bosne i Hercegovine te 46,9% svih doseljenih iz Srbije i Crne Gore. Suvremene migracije povezane s ratom u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini te nestabilne političke prilike u Srbiji, uvjetovale su i relativno velike udjele doseljenih u razdoblju između 1991. i 2000. godine. U tih deset godina u *Vukovarsko-srijemsku županiju* doselilo je 19,9% svih doseljenih iz drugih hrvatskih županija, 23,3% svih doseljenih iz Bosne i Hercegovine (izbjeglice i izbjeglice-useljenici) te 16,4% svih doseljenih iz Srbije i Crne Gore.

Hrvatska je prostor snažne i intenzivne prostorne pokretljivosti stanovništva već niz desetljeća, u kojoj prema veličini, intenzitetu i namjeri kretanja posebno mjesto zauzimaju upravo vanjske migracije (radi se o migracijama koje pretpostavljaju prelazak državne granice). Već smo prethodno istaknuli da *migracijski procesi (iseljavanje-useljavanje) već desetljećima, pa i stoljećima predstavljaju temeljnu demografsku odrednicu ukupne populacijske dinamike Vukovarsko-srijemske županije*. Sve do 1960-ih godina useljavanje je bilo vodeći migracijski proces. Međutim, već gotovo četrdesetak godina je useljavanje zami-

jenjeno iseljavanjem, pri čemu je upravo vanjska migracija zauzela posebno značajno mjesto.

Promjena razvojnih i gospodarskih tokova u drugoj polovici 20. stoljeća (od poljoprivrednih k industrijskim djelatnostima) kod stanovnika istraživanog prostora potakla je želju za napuštanjem teške i sve manje stimulativne poljoprivredne aktivnosti i prijelaz k nepoljoprivrednim djelatnostima, što je bilo otežano mnogo slabijim i sporijim otvaranjem radnih mjesta u industriji, nego što su to zahtijevale narasle potrebe za tim mjestima od strane brojnih viškova poljoprivredne radne snage. U nemogućnosti da sebi i svojim obiteljima osiguraju životnu egzistenciju u rodnom kraju, dio se stanovništva odlučio na iseljavanje, bilo u druge predjele Hrvatske (poglavito u velika makroregionalna središta), bilo izvan hrvatskih državnih granica. Veliki udjel vanjskih migranata iz panonskog prostora Hrvatske najbolje svjedoči o nezavidnom položaju poljoprivrede te o znatnoj agrarnoj prenaseljenosti kraja (Baučić, 1971./72.). Primjerice, od ukupnog je stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* 2001. godine (204 768), 18 060 stanovnika, ili 8,8%, popisano u inozemstvu. U odnosu na 1971. godinu broj stanovnika ove županije u inozemstvu je povećan za 80,9%, a u odnosu na 1991. godinu za 8,9%. Prije trideset godina osobe popisane u inozemstvu činile su 4,6%, a 1991. godine 6,7% ukupnog stalnog stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije*. Ovdje svakako treba napomenuti da je tako znakovit porast vanjskih migranata, naročito između 1971. i 1991. godine, jednim svojim dijelom posljedica potpunijeg popisivanja stanovništva Hrvatske u inozemstvu.

Analiziramo li prostorni raspored vanjskih migranata po *gradovima* i *općinama*, uočavamo signifikantne prostorne razlike. Najmanji udjel stanovništva popisanog u inozemstvu, prema rezultatima popisa 2001. godine, imale su *općine* Andrijaševci i Negoslavci (4,0%), a najveći *općina* Drenovci (20,2%). Više od 10% svoga stanovništva u inozemstvu imao je i *grad* Županja (15,5%) te *općine*: Babina Greda (13,0%), Bošnjaci (12,8%), Gradište (12,7%), Gunja (16,7%), Markušica (10,6%), Otok (11,0%), Privlaka (17,0%), Vođinci (10,1%) i Vrbanja (15,0%).

Zbog velike agrarne gustoće u poljoprivrednim područjima iseljavanje stanovništva iz Hrvatske u početnom razdoblju nije imalo isključivo negativne posljedice (Baučić, 1971./72.). Međutim, emigracija je ubrzo zahvatila značajan dio radno i reprodukcijски aktivnog pučanstva što je, uz smanjenje prirodnoga prirasta, uzrokovalo ozbiljno narušavanje temeljnih demografskih struktura, poglavito do-bno-spolne strukture. U inozemstvo je migriralo najvećma mlado i radno sposobno stanovništvo, što je okrnjilo bio-

dinamičku osnovicu stanovništva u zemlji te pospješilo demografsko starenje.

Dnevne migracije

Dnevna pokretljivost stanovništva (dnevne migracije) pozdan je indikator ukupne razvijenosti prostora. Brojem i intenzitetom izraženija dnevna pokretljivost pučanstva posljedica je snažnijeg društveno-gospodarskog razvoja, napolje razvoja koji se nalazi pod pretežitim utjecajem procesa industrijalizacije. Deagrarizacijom "oslobođeni" viškovi radne snage iz poljoprivrede te koncentracija radnih mjesta sekundarnog i tercijarnog sektora u manjem broju, uglavnom gradskih i prigradskih naselja, uzrokovali su pojačano dnevno kretanje stanovništva iz mjesta stanovanja u mjesto rada oblikujući pri tom zone dnevne migracije radne snage, kao jedan od najznačajnijih pokazatelja funkcionalne hijerarhije radne snage, ali i prostorno-funkcionalne preobrazbe gradskih i ostalih (seoskih) naselja prostora (Friganović, 1970., Vresk, 1986., 1990.).

Tablica 21.

Centri rada Vukovarsko-srijemske županije koji primaju 100 i više aktivnih stanovnika koji obavljaju zanimanje prema popisu 1991. godine

Centri rada	Dnevni migranti iz vinkovačkog kraja	Dnevni migranti iz vukovarskog kraja	Dnevni migranti iz županijskog kraja	Dnevni migranti izvan Vukovarsko-srijemske županije	Ukupno
Ivankovo	113 96,6%	0	0	4 3,4%	117 100%
Otok	179 97,8%	0	4 2,2%	0	183 100%
Stari Mikanovci	69 47,9%	0	0	75 52,1%	144 100%
Vinkovci	6734 88,2%	203 2,7%	450 5,9%	251 3,2%	7638 100%
Borovo	431 21,1%	1251 61,3%	1 0,0%	358 17,6%	2041 100%
Ilok	5 2,8%	172 97,2%	0	0	177 100%
Lovas	3 2,7%	109 97,3%	0	0	112 100%
Vukovar	213 4,5%	4398 93,7%	1 0,0	82 1,8%	4694 100%
Cerna	69 46,3%	0	79 53,0%	1 0,7%	149 100%
Županja	60 4,5%	2 0,1%	1272 94,7%	9 0,7	1343 100%

Izvor: Popis stanovništva 1991., Centri rada koji primaju 100 i više aktivnih stanovnika koji obavljaju zanimanje, Kontrolne tablice dnevnih migracija, DZSRH, Zagreb, 1994.

Za ocjenu dnevne pokretljivosti stanovništva *Vukovarsko-srijemske županije* poslužit će nam dva pokazatelja: prvi - broj i struktura dnevnih migranata i drugi - "stopa

dnevne migracije”, kao kvocijent broja dnevnih migranata i ukupnog broja stanovnika (za županiju, te za sve *gradove* i *općine*). Međutim, prije same analize rezultata popisa stanovništva 2001. godine iznijet ćemo neke pokazatelje iz razdoblja prije Domovinskog rata jer nam oni – premda su se u međuvremenu zbile korjenite promjene – ipak mogu poslužiti kao orijentacijski indikator osnovnih pravaca i intenziteta u dnevnoj pokretljivosti stanovništva.

Rezultati popisa 1971. i 1991. godine su pokazivali razmjerno veliku zastupljenost zaposlenih koji rade izvan mjesta stanovanja te su ukazivali na stanovite razlike koje postoje između pojedinih dijelova *Vukovarsko-srijemske županije*. Udjel toga stanovništva u ukupnom i ukupnom aktivnom stanovništvu je 1991. godine najveći bio u vinkovačkom kraju (9,5%, odnosno, 25,9%) dok su vukovarski (8,3%, odnosno, 18,6%), a naročito županjski kraj (5,7%, odnosno, 17,5%) u tome smislu osjetno bili zaostali. Znakovito je da je 1971. godine bilo gotovo posve suprotno. Tada je vukovarski kraj imao u svome ukupnom i ukupnom aktivnom pučanstvu najveći udjel zaposlenih koji su radili izvan mjesta stanovanja (11,7%, odnosno 28,6%), a vinkovački i županjski kraj bitno manje. Posljedica je to različitog kretanja broja dnevnih migranata u dvadeset godina promatranog razdoblja. Tako je ukupan broj dnevnih migranata u vinkovačkom kraju porastao za 63,9%, u županjskom za 53,2%, dok je u vukovarskom kraju smanjen za 22,2%. Potonji nam podatci kazuju da je u tih dvadesetak godina došlo do promjene u veličini i intenzitetu dnevnih migracija.

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine na prostoru *Vukovarsko-srijemske županije* je bilo registrirano deset centara rada koji su primali sto i više radnika (migranata) koji obavljaju zanimanje. To su bili: Ivankovo, Otok, Stari Mikanovci, Vinkovci, Borovo, Ilok, Lovas, Vukovar, Cerna i Županja. Valja na početku istaknuti da su vodeći centri rada u *Vukovarsko-srijemskoj županiji*, koji su primali i najveći broj dnevnih migranata, bili bivši općinski centri, a danas *gradovi* – Vinkovci, Vukovar i Županja. Ovi centri rada su imali najviše radnih mjesta, najveću privlačnu moć i stoga su bili najznačajnija žarišta socio-ekonomske preobrazbe okolice.

Vodeći imigracijski centar radne snage u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* prije Domovinskog rata su bili Vinkovci. Oni su dnevno primali 7 638 radnika-migranata, najviše iz naselja vinkovačkog kraja (88,2%), potom županjskog kraja (5,9%) i naselja izvan same županije (3,2%) te na koncu iz naselja vukovarskog kraja (2,7%). Gravitacijsko područje dnevne migracije centra rada Vinkovci pokri-

valo je cijeli vinkovački i županjski kraj te veliki dio (64,3% naselja) vukovarskog kraja. Čak dvadeset naselja *Vukovarsko-srijemske županije* (Ivankovo, Mirkovci, Nuštar, Otok, Rokovci, Andrijaševci, Privlaka, Jarmina, Cerić, Cerna, Vođinci, Stari Jankovci, Stari Mikanovci, Novi Jankovci, Retkovci, Ostrovo, Tordinci, Novi Mikanovci, Slakovci i Komletinci) davali su prije rata dnevno u Vinkovce više od sto radnika-migranata, što je činilo 81,5% svih njegovih dnevnih migranata. Najbrojniji su dnevni migranti bili iz naselja koja se neposredno naslanjaju na Vinkovce: Ivankovo (868 migranata), Mirkovci (714), Nuštar (576), Otok (437) i dr. Povećanjem udaljenosti naselja od Vinkovaca smanjivao se i broj radnika koji su iz njih dnevno migrirali u Vinkovce (Bobota, Bogdanovci, Ilok, Lipovača, Petrovci, Svinjarevci, Rajevo Selo, Strošinci, Štitar). Iz navedenih je naselja po jedan radnik dnevno išao na rad u Vinkovce.

Drugi centar rada u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* po broju dnevnih migranata bio je Vukovar (4 694 radnika-migranata). Čak 93,7% dnevnih migranata u ovaj centar rada su bili radnici iz naselja vukovarskog kraja, 4,5% migranata je dolazilo iz vinkovačkog kraja, 1,8% izvan same županije, dok je u Vukovar iz županjskog kraja dnevno dolazio samo jedan radnik (iz Drenovaca). Očito je da je gravitacijsko područje dnevne migracije Vukovara bilo puno uže nego Vinkovaca i da se ono ponajprije oslanjalo na područje bivše općine Vukovar što je vidljivo i iz činjenice da je čak 80,3% radnika dnevno u Vukovar dolazilo iz svega deset naselja, od kojih je osam bilo prigradskih (Borovo, Bršadin, Negoslavci, Trpinja, Sotin, Bogdanovci, Petrovci i Lipovača). Kao centri rada, ***Vinkovci i Vukovar su imali kontinuirana gravitacijska područja dnevnih migracija.***

Ostalih osam centara rada u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* primalo je bitno manje dnevnih migranata, svega 27,3%. Potrebno je jedino izdvojiti Borovo i Županju s 2 041, odnosno 1 343 radnika koji su u njih dnevno dolazili na rad. Ostali centri rada su primali po manje od 200 dnevnih migranata, najviše Otok (183), a najmanje Lovas (112). Znakovito je istaknuti da je u Stare Mikanovce više od polovice dnevnih migranata (52,1%) dolazilo iz naselja koja se nalaze izvan *Vukovarsko-srijemske županije*. Gravitacijska područja dnevne migracije preostalih centara rada bila su prostorno prilično sužena, najvećma oslonjena na manji broj susjednih naselja. Tako je Ivankovo dnevno primalo radnike iz 12 naselja vinkovačkog kraja; Otok iz 7 naselja vinkovačkog i 3 naselja županjskog kraja; Stari Mikanovci iz 6 naselja vinkovačkog i 5 naselja đakovačkog kraja; Ilok iz 3 naselja vinkovačkog i 7 naselja vukovarskog kraja; Lovas iz 2 naselja vinkovačkog i 8 naselja vukovar-

skog kraja te Cerna iz 9 naselja vinkovačkog i 7 naselja županjskog kraja.

Uz broj i pravac dnevnih migranata u navedene centre rada *Vukovarsko-srijemske županije* prije Domovinskog rata valja prikazati i njihovu strukturu (prema starosti, školskoj spremi, kvalificiranosti te djelatnosti), jer je ona značajan pokazatelj razvijenosti dnevne pokretljivosti stanovništva prostora. *Struktura dnevnih migranata umnogome ovisi o funkcionalnoj usmjerenosti gradova, odnosno centara rada* (Vresk, 1990.). Posebno je to vidljivo u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* jer se u njoj nalaze centri rada raznolikih gospodarskih usmjerenja.

Struktura dnevnih migranata prema starosti pokazivala je izrazitu dominaciju dobne skupine od 30 do 49 godina starosti u osam od deset centara rada (Ivankovo, Otok, Stari Mikanovci, Vinkovci, Borovo, Lovas, Vukovar i Cerna); u jednom centru navedena dobna skupina je činila relativnu većinu (Županja); dok je u jednom centru rada prevlast imala dobna skupina do 29 godina starosti (Ilok). Očito je da je prije Domovinskog rata najviše migriralo stanovništvo srednje životne dobi. Struktura radnika-migranata po spolu pokazuje dominaciju muškog stanovništva (66,1%) što je posljedica funkcionalne gospodarske usmjerenosti centara rada. Najviši udjel muških migranata zabilježen je u onim centrima rada u kojima je isključivo prevladavala poljoprivredna djelatnost (Otok 72,1%, Stari Mikanovci 74,3%, Cerna 75,8%), odnosno u onim centrima rada u kojima se uz poljoprivredu javljala i industrija, kao i djelatnosti vezane uz promet, graditeljstvo, obrtništvo, turizam, ugostiteljstvo i upravu (Županja 82,6% i Vinkovci 78,1%). Nešto veći udjel ženskih migranata karakterističan je bio za one centre rada u kojima se industrija javljala kao vodeća gospodarska djelatnost (primjerice: Borovo 55,5%, Ivankovo 58,1%, Ilok 48,0%, Vukovar 41,9%). Znakovito je da je najveći udjel ženskih migranata (90,2%) bio zabilježen u centru rada Lovas, što ne začuđuje, znamo li da se u njemu prije Domovinskog rata nalazio pogon "Borova", koji je zapošljavao gotovo isključivo žensku radnu snagu.

U dnevnim migracijama u radne centre *Vukovarsko-srijemske županije* prema kvalifikaciji i školskoj spremi prevladavala je razmjerno nepovoljna struktura, u kojoj je prevlast imala nekvalificirana i polukvalificirana radna snaga te niža i srednja stručna sprema. Udjel migranata više i visoke stručne spremae bio je vrlo mali. Kretao se od 2,7% u Lovasu do 18,1% u Cerni. Posljedica je to bila orijentacije vodećih industrijskih grana i djelatnosti županije i njihove tadašnje potražnje upravo za nekvalificiranom i polukvalificiranom radnom snagom.

Tablica 22.
 Dnevni migranti u
 Vukovarsko-srijemskoj županiji
 prema rezultatima popisa
 2001. godine

Kategorije dnevnih migranata	Broj dnevnih migranata	% u ukupnom broju dnevnih migranata
Ukupno*	21551	100,0
Rade u drugom naselju istog <i>grada/općine</i>	1033	4,8
Rade u drugom <i>gradu/općini</i> iste županije	11627	54,0
Rade u drugoj županiji	1222	5,7
Rade u inozemstvu	8	0,0
Nepoznato mjesto rada	39	0,2
Učenici	6771	31,4
Studenti	834	3,9

* Razlika do ukupno se odnosi na nepoznato.

Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Struktura dnevnih migranata u centre rada *Vukovarsko-srijemske županije* indikator je orijentacije tih centara u društveno-gospodarskom razvoju i strukturi kraja u cjelini prije srbijanske oružane agresije. Naime, pojedini su centri rada gotovo isključivo bili orijentirani prema jednoj ili eventualno dvije djelatnosti, dok kod drugih možemo govoriti o složenijoj društveno-gospodarskoj strukturi i raznovrsnijoj ponudi radnih mjesta. Veći centri rada, a u ovome su slučaju to isključivo bila gradska naselja, imali su stabilnu i mnogo složeniju profesionalnu strukturu dnevnih migranata, nego što su to imali manji centri rada i njihove okolice. Tako su, primjerice, dnevni migranti zaposleni u poljoprivredi, šumarstvu i industriji prevladavali u Ivankovu (76,8%), Otoku (85,3%), Starim Mikanovcima (85,5%), Iloku (79,1%) i Cerni (65,1%). Dominaciju dnevnih migranata zaposlenih u industriji, rudarstvu, obrtništvu, graditeljstvu, prometu i drugim uslužnim djelatnostima zabilježena je bila u Vinkovcima (90,9%), Borovu (99,1%), Lovasu (96,4%), Vukovaru (93,0%) i Županji (89,9%).

Srbijanska oružana agresija prekinula je dotadašnje razvojne gospodarske tokove što se moralo odraziti i na dnevnu pokretljivost stanovništva i to, kako na ukupan broj dnevnih migranata, tako i na njihovu "unutarnju" strukturu. Prema popisu stanovništva 2001. godine, u *Vukovarsko-srijemskoj županiji* je evidentiran 21 551 dnevni migrant, tako da je "stopa dnevne migracije" iznosila 10,5. Gotovo 60% dnevnih migranata čine osobe koje dnevno zbog rada migriraju unutar županije (u drugo naselje istog *grada/općine*, tj. u drugi *grad/općinu* iste županije). Tek nešto manje od trećine (31,4%) dnevnih migranata čine učenici. U drugu županiju zbog rada dnevno migrira tek 5,7% dnevnih migranata *Vukovarsko-srijemske županije*. "Stopa dnevne migracije" se kretala od 3,3 u *gradu* Vukovaru do 30,3 u *općini* Andrijaševci.

Tablica 23.

Dnevni migranti u Vukovarsko-srijemskoj županiji po *gradovima* i *općinama* prema popisu stanovništva 2001. godine

<i>Grad/općina</i>	Ukupan broj dnevnih migranata	Rade u drugom naselju istog <i>grada/općine</i>	Rade u drugom <i>gradu/općini</i> iste županije	Rade u drugoj županiji	Ostali*	“Stopa” dnevne migracije**
Ilok	498	122	149	32	195	6,0
Vinkovci	1923	175	946	200	602	5,4
Vukovar	1054	4	380	240	430	3,3
Županja	760	164	362	46	188	4,6
Andrijaševci	1286	44	757	25	460	30,3
Babina Greda	288	-	119	42	127	6,8
Bogdanovci	438	2	213	12	211	18,5
Borovo	999	-	709	42	248	18,6
Bošnjaci	536	-	400	6	130	11,5
Cerna	924	29	533	25	337	18,5
Drenovci	632	59	240	16	317	8,5
Gradište	539	-	367	24	148	15,9
Gunja	330	-	175	4	151	6,6
Ivankovo	1785	41	1160	86	498	20,6
Jarmina	529	-	373	21	135	20,1
Lovas	220	6	110	6	98	13,9
Markušica	318	20	85	28	185	10,4
Negoslavci	308	-	242	-	66	21,0
Nijemci	724	83	288	13	340	12,1
Nuštar	1427	16	897	24	490	24,3
Otok	1058	68	560	16	414	13,6
Privlaka	615	-	416	15	184	16,3
Stari Jankovci	862	50	482	20	310	16,5
Stari Mikanovci	653	18	337	77	221	19,3
Tompojevci	301	21	125	8	147	15,1
Tordinci	498	6	192	89	211	22,1
Tovarnik	357	14	173	22	148	10,7
Trpinja	845	63	374	43	365	13,1
Vođinci	447	-	283	35	129	21,2
Vrbanja	397	28	180	5	184	7,7
Ukupno	21551	1033	11627	1222	7669	10,5

* Uključuje podatke za radnike u inozemstvu, za nepoznato mjesto rada, učenike i studente.

** “Stopa dnevne migracije” predstavlja kvocijent ukupnoga broja dnevnih migranata i ukupnoga broja stanovnika.

Izvor: Popis stanovništva 2001., DZSRH, Zagreb, 2002. (www.dzs.hr).

Analiza “stopa dnevne migracije” na nivou naselja pokazuje vrlo šaroliku sliku. Najnižu stopu, tj. najslabiju dnevnu pokretljivost stanovništva 2001. godine je zabilježilo vukovarsko prigradsko naselje Lipovača (2,6), dok je najvišu “stopu dnevne migracije”, tj. najjaču dnevnu mobilnost stanovništva imalo naselje Rokovci (35,7). Od 100 stanovnika toga naselja više od trećine dnevno migrira u druga naselja *Vukovarsko-srijemske županije* ili izvan nje. Više

od petine stanovništva dnevno migrira i u naseljima: Andrijaševci (25,1), Petrovci (20,0), Šiškovci (25,0), Mohovo (20,5), Ivankovo (20,8), Prkovci (21,5), Jarmina (20,1), Opatovac (22,1), Negoslavci (21,0), Cerić (29,9), Nuštar (23,2), Novi Jankovci (22,4), Novi Mikanovci (27,0), Antin (23,2), Mlaka Antinska (22,7), Tordinci (23,6), Čelije (25,2) i Vođinci (21,2). Uz Lipovaču, "stopu dnevne migracije" manju od 10 imala su samo naselja: Babina Greda (6,8), Drenovci (4,9), Đurići (8,6), Račinovci (6,5), Gunja (6,6), Ilok (3,2), Šarengrad (8,1), Karadžičevo (5,9); Markušica (7,2), Lipovac (8,9), Vinkovački Banovci (6,2), Čakovci (9,8), Tovarnik (8,7), Bobota (8,4), Vinkovci (4,5), Soljani (8,4), Vrbanja (5,9), Sotin (3,2), Vukovar (3,3), Grabovo (2,7) i Županja (3,5).⁴⁶

STRUKTURE STANOVNIŠTVA

Promjene u strukturama stanovništva prema spolu, dobi, ekonomsko-socijalnim i drugim obilježjima primarna su odrednica prirodnoga kretanja stanovništva, a time i razvoja stanovništva u cijelosti. Navedene strukture, svaka na svoj način, izravno odražavaju promjene društvenih i gospodarskih uvjeta života te tako utječu na natalitet i mortalitet ali i na mehaničko i ukupno kretanje stanovništva (Wertheimer-Baletić, 1999.).

Struktura stanovništva prema spolu i dobi

Struktura stanovništva prema spolu i dobi najvažnija je demografska (biološka) struktura jer ona *predstavlja demografski okvir za formiranje reproduktivnog i radno-aktivnog potencijala neke populacije*. Sastav stanovništva prema spolu i dobi čini dugoročnu determinantu prirodnog i ukupnog kretanja stanovništva. Istodobno, ona je jedan od najznačajnijih čimbenika u oblikovanju ekonomskih kontingenata stanovništva, napose radne snage, čime predstavlja bitnu odrednicu gospodarskoga razvoja. Međutim, razvoj dobno-spolne strukture stanovništva nalazi se pod izravnim utjecajem brojnih demografskih i nedemografskih činitelja razvoja stanovništva, naročito visine nataliteta/fertiliteta i mortaliteta te migracije. Stoga se u dobno-spolnoj slici naseljenosti zapravo zrcale dosadašnji, ali se relativno lako mogu predvidjeti i budući procesi u razvoju stanovništva.

Za ocjenu osnovnih tendencija u oblikovanju dobno-spolnog sastava stanovništva Vukovarsko-srijemske županije razmotrit ćemo njezine odabrane pokazatelje prema rezultatima popisa 1971., 1991. i 2001. godine. Pritom, da-